

KULTURMILJÖER SOM RESURS FÖR PLATSUTVECKLING I FLENS KOMMUN

**En förstudie under Leader Södermanland
Sammanfattande rapport**

Medfinansieras av
Europeiska unionen

Kulturmiljöer som resurs för platsutveckling i Flens kommun

En förstudie under Leader Södermanland

Sammanfattande rapport, maj 2025

Vad är det som gör att människor trivs på en plats, vill bo och leva där, vill komma på besök och ta del av det utbud som finns? Kulturmiljöer är en resurs som i ökad utsträckning kan användas i platsutveckling för att stärka en Orts eller en kommuns attraktivitet. Varje områdes kulturarv och kulturhistoria är unikt för sin plats, bidrar till att skapa identitet, och är starka anledningar till besök. Kulturmiljöer har ett värde i sig och kan även vara en drivkraft för hållbar utveckling. Aktivt arbete för hållbarhet – ekologisk, social, ekonomisk och även kulturell hållbarhet – får allt större betydelse för en kommuns eller regions attraktivitet.

Flens kommun inrymmer många områden med värdefulla kulturmiljöer, inklusive flera riksintressen för kulturmiljövården. Kommunen vill enligt sitt Kulturmiljöprogram från 2019 främja en utveckling som tar tillvara kulturmiljöernas karaktär och de kulturhistoriska värdena. *”Med programmet vill kommunen verka för att kulturmiljöer används och utvecklas med utgångspunkt i samtiden på ett sätt som gör dem till viktiga och identitetsskapande resurser.”*

Här beskrivs resultatet av en förstudie för att utreda möjligheterna till en satsning på kulturmiljöer som en resurs för platsutveckling i kommunen. En utförligare rapport redovisar arbetet mer i detalj; här presenteras en sammanfattning av förstudiens syften, genomförande och resultat.

Förstudiens syften och mål

Att kartlägga förutsättningarna för en satsning på Flens kommuns kulturmiljöer i samarbete mellan olika aktörer på området lokalt och kommunalt,

att utreda möjligheterna att utveckla och tillgängliggöra de kulturhistoriska miljöerna,

att utvidga kontaktnätet av kompetenser och intressenter rörande kulturmiljöer,

att bana väg för genomförandeprojekt som på nya sätt lyfter kulturmiljöer som resurs för föreningar och företag, invånare och besökare,

att sammanställa en rapport om lokala behov samt praktiska och finansiella förutsättningar för att utveckla kulturmiljöer i Flens kommun.

Medverkande

Arbetet har initierats av Malmabygdens kulturmiljökluster. Det är ett informellt nätverk av föreningar och företagare som är medlemmar i den ideella föreningen Malmköping.nu, som är projektägare till förstudien. Arbetet har genomförts under perioden augusti 2024 till och med maj 2025 i ett samarbete mellan representanter för det offentliga, privata och ideella.

Avsiktsförklaringar till medverkan har formulerats av Malmköpingsortens hembygdsförening, Föreningen Björndammens Masugn, företagarna bakom Alla Tiders Skebo samt Flens kommuns destinationsutvecklare respektive kulturansvarig. Företagen Exempla och

HemKultur har varit aktiva i projektarbetet. Förstudien ligger under Leader-området ”hållbart näringsliv”. De medverkande företagen och föreningarna arbetar aktivt med kulturmiljö- och byggnadsvård i teori och praktik.

Huvudsakliga ingångar till att undersöka lokala behov och utvecklingsmöjligheter i Flens kommun har varit dels föreningar och företag inom Malmabygdens kulturmiljökluster, dels det Bygdenätverk som består av representanter från olika orter i kommunen, och som är dialogforum i relation till kommunens ortsutveckling. Därifrån och härutöver har sedan ytterligare kontakter etablerats. Tillvägagångssättet kan beskrivas som ett strategiskt urval, följt av snöbollsmetoden. Förstudien är ingen totalundersökning, utan det är det aktuella lokala engagemanget som bidragit till rapportens innehåll.

Underlag

Några centrala offentliga aktörer på kulturmiljöområdet är Riksantikvarieämbetet, Boverket, länsstyrelserna och regionerna. Relevant lagstiftning på området är framför allt Kulturmiljölagen (1988), Miljöbalken (1998) och Plan- och bygglagen (2010). Styrdokument på kommunal, regional, nationell och internationell nivå talar om vikten av att bevara, skydda, vårda och utveckla kulturarvet. Det finns gott om forskning om hur detta kan göras på hållbart sätt, samt goda exempel på hur andra platser arbetat med att lyfta sina kulturmiljöer.

Region Sörmland, länsstyrelsen och Sörmlands museum formulerade år 2023 en ”Gemensam plattform för utveckling av kulturarv” för hållbar utveckling. Även ”Sörmlands program för utveckling av besöksnäringen” är relevant läsning. Ideella föreningar som Svenska Byggnadsvårdsföreningen och hembygdsrörelsen arbetar också för att bevara och utveckla kulturarvet på långsiktigt hållbart sätt.

I förstudiearbetet har lokala utvecklingsplaner och dokumentation kring aktuella kulturmiljö- och byggnadsärenden på de olika orterna använts. För flera kulturhistoriskt intressanta byggnader i kommunen har Sörmlands museum tagit fram platsinventeringar och åtgärdsprogram.

Kommunövergripande

Projektdeltagare från Flens kommun rapporterar följande kommunala initiativ för att lyfta kulturmiljöer som resurs:

Visitflen.se. Kommunikationen kring kulturmiljöer kommer att öka genom uppgradering av websidan visitflen med information om de olika orterna, kulturmiljöer och kommande evenemang. Även kommunens sociala medier uppmärksammar kulturmiljöer.

Kulturmiljökartan. Kulturmiljöerna i kommunen syns nu via ett kartsystem i flera lager i kartgalleriet på flen.se. Bland underlagen till kartan kan nämnas kommunens Kulturmiljöprogram, byggnadsminnen och riksintressen för kulturmiljövård.

Händelser i kulturmiljö. Kommunens kulturenhet har intentionen att fler evenemang och händelser ska genomföras på platser där kulturmiljön är en del av upplevelsen. Genom att låta händelser och miljöer samverka kan det ge effekter som utvecklar, attraherar och skapar positiva bilder i och av kommunen.

Lokala behov och möjligheter

Medborgare involverade i platsutveckling och kulturmiljövård har främst engagerat sig i mötesplatser och andra platser som lokalt ansetts centrala för en orts identitet och attraktivitet. Det handlar i regel om byggnader av kulturhistoriskt värde, i några fall inkluderade i riksintressen för kulturmiljövården. Till de utvecklingsbara platser som fokuserats i förstudien hör följande:

Staden Flen. Här är det under förstudiearbetet främst mötesplatsen och 1960-talsbyggnaden Amazons framtid och utvecklingsmöjligheter som har engagerat. Det är den byggnad i kommunen som tar in flest antal människor till evenemang. Lokala föreningar och medborgare vill fortsatt använda Amazon som en mötesplats för kultur och olika åldrar. Huset är i behov av in- och utvändig renovering. Byggnadens framtid är under utredning.

Bruksorten Hälleforsnäs. Det gamla bruksområdet har med stöd av det kommunala bolaget Framtidsbruket utvecklats till ett centrum för kultur, handel och mat. Det gamla Kolhuset står i fokus för att rustas och utvecklas med fler kulturella användningsområden utöver Kolhusteatern. En digital vandring för bruksområdet har nyligen lanserats. Även framtiden för 1960-talsbyggnaden och mötesplatsen Folkets Hus diskuteras.

Mellösa med kyrkby. Den äldre och välbevarade kyrkbyn är ett riksintresse för kulturmiljövärden och inkluderar bland annat Kyrkskolan, som idag är ortens skola, och Mellösagården, som används både av skolan och som en samlingsplats på orten. Skolbyggnaden är i behov av renovering, och det finns åtgärdsplaner framtagna. På orten finns även den stora tegelbyggnaden Mellösaverken från 1909, där företagare inrättat lägenheter, hantverksproduktion och andra aktiviteter.

Trästaden Malmköping. Sveriges första friköping från 1785 är idag klassat som riksintresse för kulturmiljövärden, med gatustruktur, bebyggelse i trä och exercisfältet Heden kvar från militärtiden. Ideella krafter driver Museijärnvägen med spårvägstrafik, och Hembygdsgården inrymmer flera museer och samlingar. Museet Malmahed har Sörmlands museum som huvudman och drivs i lokalt samarbete. Den tidigare officersmässen – Stadshuset – och Stora torget, skulle kunna bli mer av en ortens mötesplats. Det finns tankar om nya anläggningar för att utveckla kulturmiljön, som ett historiskt utegym och en Miniköping.

Järnbyn Björndammen. I Dunker finns ett arv från Åkers bergslags järnmalmsframställning i Björndammens masugn med kringbyggnader. Masugnen har renoverats i flerparts-samverkan och nyttjas idag av en ideell förening som ordnar evenemang varje sommar, inklusive en återkommande kulturmiljö- och byggnadsvårdsdag. Kommande år tas en ny utställning om masugnen fram.

Skebokvarn. I en av kommunens minsta orter har den gamla snickerifabriken med anor från 1904 tagits över av företagare som renoverat husen. De driver färg- och byggnadsvårdshandel, ordnar kurser i byggnadsvård såsom fönsterrenovering, marmorering och pappspänning. Där finns även ett lokalt ölbryggeri och en bistro. Musikevenemang och hantverksmarknader ordnas. Härutöver diskuteras i samverkan på orten skyltar för att lyfta ortens kulturmiljöer.

Träindustriorten Sparreholm. Efter tiden med träindustri och järnvägsstation finns i samhället flera byggnader som fortfarande används som mötesplatser och för evenemang, som Hyltinge hembygdsgård och Folkets Hus. Norr om orten finns även naturreservatet med ekhagar samt Sparreholms slott med bil- och vagnsmuseum.

Årdala. Den tidigare skolbyggnaden Sigridlund på landsbygden drivs numera av företagare som café och butik, och de ordnar även kulturella evenemang där.

Vadsbro-Blacksta. Bygden har Föreningsgården som samlingspunkt, ett hus som är uppbyggt av tidigare lägerhyddor från Malmköping.

Nytt liv i äldre infrastruktur. Inom kulturmiljöklustret föreslås att återuppliva historiska infrastrukturer och därigenom skapa miljövänliga cykelfärdvägar som främjar besöksnäring och folkhälsa och knyter ihop mindre samhällen. Det gäller dels Präststigen – grusvägen mellan Helgesta och Hyltinge kyrkor med anor från 1600-talet – dels banvallen från den nedlagda järnvägen mellan Stålboga och Skebokvarn, som passerar Dunker, Malmköping och Enebåga. I båda fallen bryts vägarna numera av bilvägar, vilket kräver åtgärder för tryggade passager.

Gemensamma nämnare och förutsättningar

Kommunens orter har varierande historisk bakgrund och olika identiteter, men gemensamma frågor, utmaningar och utvecklingsplaner har identifierats.

Engagemang. En förutsättning för en satsning på kulturmiljöer i Flens kommun är det visade lokala engagemanget från civilsamhället, som arbetar för att bevara, underhålla och utveckla kulturarvet för invånare och besökare.

Behov och utmaningar. De främsta lokala behoven gäller mötesplatser och andra platser av kulturhistorisk betydelse som är centrala för en Orts identitet. I flera fall handlar det om byggnader med behov av in- och utvändig renovering och uppgraderade faciliteter för att kunna nyttjas fullt ut. Detta kräver både rådighet över platsen och finanser.

Rådighet. Frågan om ägande och rådighet är avgörande för vilka utvecklingsprojekt som i dagsläget är genomförbara. I flera fall äger Flens kommun – som kommun eller bolag – de fastigheter som är utvecklingsbara kulturmiljöer och byggnader. De ideella föreningar, företag eller privatpersoner som äger sina fastigheter kan utveckla verksamheterna med egna krafter och externa medel.

Ekonomi. Det finns flera potentiella externa finansieringsmöjligheter till renovering av kulturhistoriskt intressanta byggnader, framtagande av kunskapsunderlag, eller projekt som innebär kulturmiljövård eller kulturarvsarbete på andra sätt. Det kan handla om större aktörer som Leader, länsstyrelsen, Riksantikvarieämbetet, Arvsfonden, Boverket och Tillväxtverket, eller andra offentliga aktörer samt privata stiftelser, fonder och banker. Även forskningsfinansiärer kan bli aktuella för ansökningar.

Flerpartssamverkan. För flera planer och projekt som rör bevarande och utveckling av enskilda kulturmiljöer i kommunen krävs samverkan mellan flera intressenter. Några sådana projekt har genomförts bland annat rörande byggnadsvård. Då flera liknande aktiviteter på olika orter i kommunen planeras – byggnadsvård, skyltning, digitala historiska vandringar, kulturevenemang etc. – finns det förutsättningar för fler gemensamma satsningar och samlad marknadsföring.

Slutsatser och förslag

De centrala utgångspunkterna för förstudien om vikten av att bevara, skydda och utveckla våra kulturmiljöer är gemensamma för projektgruppen, och delas av lagstiftning och andra offentliga styrdokument. Hur detta ska göras, blir en fråga att diskutera vidare utifrån bland annat denna förstudie som ett av flera underlag.

Projektdeltagare från Flens kommun har utgångspunkter och tjänsteuppdrag att förhålla sig till som skiljer sig från civilsamhällets position. Slutsatser och förslag utifrån förstudiearbetet presenteras därför under skilda underrubriker, även om flera ambitioner överlappar.

Från kommunens projektdeltagare

Kommunens destinationsutvecklare och kulturanvarig framhåller att vilka möjligheter som kulturmiljöområdet kan bidra med för kommunens framtid kan ses från olika perspektiv. Ett motiv för deltagande i förstudien är att arbeta för ökad delaktighet, samverkan och förståelse för olika behov och prioriteringar. Kulturarvs- och kulturmiljöfrågor hör främst till kommunens samhällsutvecklingsavdelning, men flera enheter inom kommunledningsförvaltningen berörs. Förstudiearbetet har bidragit till ökat internt samarbete mellan förvaltningsövergripande kommunfunktioner. Även kulturmiljökartan på flen.se och en digital vandring i Hälleforsnäs har tagits fram under förstudiearbetet. Följande slutsatser och förslag lyfts från kommunens projektdeltagare:

Kulturarv som reseanledning. Kulturarv och kulturhistoria är unika och starka anledningar till resor som i högre grad kan utvecklas i våra unika miljöer. Besöksnäringen utgör är en viktig del av den lokala ekonomin.

Lockande utbud. Att utveckla aktiviteter och utbud som lockar olika åldrar och målgrupper kräver ofta nya sätt att tänka, ny kunskap och nya constellationer. I detta är de ideella krafterna viktiga.

Aktivera planer och program. De politiska antagna planerna och program av relevans för kulturmiljöområdet bidrar med kunskap och perspektiv inför beslut, och det behöver tydligare anges hur dessa planer ska involveras i kommunens arbete.

Delaktighet och kommunikation. Det är viktigt att värna om de samarbeten som idag pågår. Det behövs även metoder och rutiner för medborgardialoger och ökad delaktighet inom fler områden som berör våra orters utveckling.

Samarbeten. Genom reglerade samarbeten mellan kommunala funktioner, den ideella sektorn och näringsidkare kan exempelvis medel sökas för byggnadsvårdsprojekt.

Ansvarsfördelningen inom kommunen. Det behövs tydligare information om hur ansvar för olika frågor är organiserade inom kommunen.

Samlingslokaler. Vilka lokaler som är tillgängliga för bokning av invånarna behöver bli tydligare på flen.se.

Fler samarbeten har påbörjats och åtgärder genomförts för att synliggöra våra viktiga kulturmiljöer både här och nu och för framtiden. För att komma framåt handlar det om att fortsätta med de små stegen där och när möjligheter kan skapas, och det finns både vilja och potential för fortsatt samverkan.

Från kulturmiljönätverket

Vi ser ett behov av långsiktig planering och ett kommunövergripande helhetstänk rörande investeringar i kulturmiljöer som kan generera intäkter. Förslagen nedan syftar till en hållbar utveckling i ekonomiskt, socialt, miljömässigt och kulturellt avseende.

Kulturmiljöprogrammet är en viktig resurs för långsiktigt bevarande och utvecklingsprojekt.

Gemensamma utmaningar. Även om olika orter engagerar sig i enbart de egna kulturmiljöerna, finns gemensamma behov och ambitioner, vilket banar väg för framtida samarbeten.

Medborgardialog. Då det ofta är offentliga instanser som äger rådighet över de utvecklingsbara kulturmiljöerna, önskas samarbete med dessa samhällsutvecklingskompetenser.

Mötesplatser. Medborgare har främst engagerat sig i mötesplatser eller andra byggnader och verksamheter av kulturhistoriskt värde. Det behövs dialog kring orternas önskade mötesplatser och hur de ska förvaltas och utvecklas framöver.

Attraktiva besöksmål behöver utvecklas i samverkan för hållbart näringsliv och hela kommunens attraktivitet och ekonomi.

Underhållsbehov. Flera utvecklingsbara kulturhistoriska byggnader är i behov av renovering och underhåll. Det finns åtgärdsförslag, kompetenser och potentiella finansiärer för genomförande i samverkan.

Hållbart näringsliv. Småföretagare är en stor del av kommunens näringsliv och håller de många mindre orterna vid liv. På kulturmiljöområdet finns möjligheter till utbildnings- och arbetslivsinsatser för att stärka såväl kulturmiljöer som näringsliv och förbättrad integration, som tillvaratar kunskap och kompetens från andra kulturer.

Lärandemiljöer. Kulturmiljöerna kan fungera som lärandemiljöer för utbildning och arbete och hållbart samhällsbyggande.

Nätverk för kulturmiljövård. Förstudiearbetet har bidragit till ett utvidgat kontaktnät mellan företagare, föreningar och medborgare som vill och kan bevara och utveckla kommunens kulturmiljöer. Här finns teoretisk och praktisk kunskap inom hållbar stadsutveckling, tillgängliggörande av kulturarv, kulturmiljö- och byggnadsvård som en resurs i kommunen för olika framtida projekt.

Härnäst

Tanken med denna förstudie är att utgöra ett av flera underlag inför framtida satsningar på kulturmiljöer som resurs för platsutveckling i Flens kommun. Under 2026 kommer flera av kommunens kulturmiljöer att uppmärksammas på olika sätt. Det viktiga arbetet fortsätter med fler givande samarbeten.

Med tack till finansiärerna EU och Leader Södermanland
Projektägare Malmköping.nu
Maj 2025

